

CATCHING SHADOWS BY CLAY: A CRITICAL SELF-READING IN CERAMIC ART

A. Feyza ÇAKIR ÖZGÜNDOĞDU

...
*Artık arama o ağaçları
Altında hiç kimse yok artık
Yalnız beyaz örtüde gölge ve ışık
Bir yanıp bir sönüyoruz.*

(M.C. Anday, 1973)

Türkçede “Şu duvarların dili olsa da bir anlatsa...” şeklinde bir deyim vardır. Bu söz ile kimi zaman, özlemle anılan geçmiş güzel günlerin tanıdığı duvarlardan beklenen ‘şahitlik, yâd etme arayışı’ ifade edilir. Kimi zaman ise, üzüntülerin, acıların yaşandığı mekânların birincil şahidi olan, her şeyi görmüş, artık kimse bilmese de o zamanı, o görüntüleri ve sesleri içine emmiş duvarların dürüstlüğüne duyulan güven dile getirilir. Duvarlar, ayakta kalandır, dayanandır. Sonra onlar da göçer... ‘Ayakta kalanlar’ yaşadığım coğrafyadan birisi için çok farklı zamanlardan seslenir.

Bu topraklarda herhangi bir şehirlerarası yolculuk boyunca aracınızın penceresinden baktığınızda, geçmiş medeniyetlerin yapılarını uzaklarda sıklıkla görebilir ya da bu yapılardan geriye kalan duvarları işitebilirsiniz. Anadolu ya da Latince adıyla *Asia Minör*, Asya ve Avrupa'nın birleşim noktasındaki stratejik konumu nedeniyle, tarih öncesi çağlardan beri birçok farklı medeniyetin beşiği olmuştur. Bu medeniyetler zamanla toprak katmanları içine gömülerek sessizliğe bürünmüş ve kazılarla yeniden katman katman dile gelmektedirler. Toprağı sabırla kazarken bir çömlek parçasını, bir heykelciği yeniden gün ışığıyla buluşturan araştırmacının yaşadığı buluşma sevinci çok uzun zamandır beklenen bir haberi nihayet almışçasına bir garip coşku ve aynı zamanda hüznü verir. İster istemez kendinize sorarsınız: O çömleği kim yapmış, kimler kullanmış, ona en son kim dokunmuş ve toprağa nasıl düşmüş? Bu hareketli coğrafyanın insanların hissettiği en derin duygu, hızlı değişimler ve geçiciliktir. Bu yüzden duvarlarda ve çömleklerde pek çok izler vardır.

Toprak sadık bir dosttur Anadolu'da. Yaşamın kendisidir, anadır. İçinde türlü formda kodları barındırır. Yalnızca biyolojik bir bereket sembolünden ibaret olmayıp, aynı zamanda sabrı ve güngörmüşlüğü simgeler. Bazı anonim Anadolu türkülerinde şu dizeye rastlarız: “...*Taş olsam çatlardım, toprak oldum dayandım...*”. Kendisini toprakla özdeşleştiren Anadolu insanının sahip olduğu direnç ve sabır bu kadar öz dile getirilebilir herhalde. İnsanı yaratan sabırlı ve güçlü toprak ana, her şeyi barındırandır. Yunan mitolojisine göre her şeyin başlangıcında, yaratıcı tanrıça olarak kabul edilen toprak ana *Gaia* vardır. Ortadoğu mitolojilerinde de insanların tüm yaşam faaliyetlerinin, toprağın kendini gerçekleştirme ve yenilemesine dayandırıldığına rastlarız. Su ve havanın döngüsü toprağın bereketini sağlayan dinamiklerdir, bir anlamda dolaşım sistemleridir.

Toprağın bu şekilde kuşatıcı ve bütünleyici bir anlayış olarak kültürlerde yer almasının etkisi çoğu inanış sistemlerinin biçimini de belirlemiştir. Yaratılan ya da kendisini yaratan insan ‘bütünlüğün’ bir parçası ve yansıması olarak yorumlanır. Doğa sisteminin karmaşık zincirinde yer alan her canlı, bütünlüğün kendini gerçekleştirme için yaşar ve ölür, belirir ve silinir, “...*bir yanıp, bir söner.*” Bu bütüncül anlayışta yansı, yani gölge imgesi varlığın gerçekliğinin bir kanıtı olması nedeniyle değersiz bir kopya olarak yorumlanamaz, aksine gerçekliğin de kendisidir aynı zamanda.

Gölge imgesi Uzak Doğu ve Ortadoğu’nun görsel hafızasında, düşünce ve inanç sistemlerinde katmanlı bir anlam yapısına sahiptir. Gölge oyunu da bu görsel hafızanın önemli bir ögesidir. Geleneksel bir gösteri sanatı olarak gölge oyunu, ışık kaynağından yararlanıp belli biçimleri bir perdeye yansıtarak hareketli bir öykülemenin gerçekleştirildiği çok eski bir tekniktir.

Çeşitli doğu inançlarında, somut gerçekliğin yansıdığı perdede görünen figürler ve nesneler gibi, yaşamın da -aynen gölge oyununda olduğu gibi- aslında bir yansı olduğu kabul edilir. Holistik bir anlayışta her şey aslında tek bir ışığın varlığına referans olan gölgelerdir. Bir başka bakış açısı da salt ışığın ya da karanlığın bizim görsel dünyamız için yokluk olması anlamına geldiğine işaret eder ve açıklamalarını bu anlayış üzerine temellendirir. Buna göre gördüğümüzü tanımlamamızı, uzamı algılamamızı sağlayan gölgelerin varlığıdır.

Gölge somut değildir, ancak somut nesne ile ilişkilidir. Bu yansı, ışık kaynağına ya da perdeye bağlı olarak hareketli de olabilir. Bu hareketli durum, içinde

bulunduğumuz zaman boyutunu tekrar düşündürerek geçicilik kavramını gözden geçirmemizi sağlar. Gölge, içerdiği bu anlam tabakaları ile birlikte sanatsal anlatımda farklı bir gerçeklik boyutu sunar ve günümüz sanatında çeşitli kullanımlar ile karşımıza çıkar. Kumi Yamashita'nın gölgeleri sessizce duvarda beliren ve onu biçimlendiren somut nesnenin gerçekliğinin de önüne geçen figürlerdir. Duvara monte edilmiş alüminyum plaka şablon ve ışık kaynağı duvarlardan seslenirler. Yamashita çalışmalarıyla farklı perspektiflerin ve yargıların varlığına dair şunu söylüyor:

Gölge, çağdaş sahne ifadelerinde öznenin kendisi olarak somut referanslardan farklı bir boyuttan bize seslenir. Yönetmen Larry Reed'in sahne gösterileri bu alanda verilebilecek başarılı sanatsal örneklerdendir. Octavio Solis'in yazdığı ve yönetmenliğini Larry Reed'in yaptığı 2009 tarihli Ghosts of the River adlı oyun, özel tasarlanmış gölge kuklaları, aktör-aktris performansları ve müzik ile tasarlanmış multidisipliner bir gösteridir. Bu gösteri, kurgu bakımından işaret edilecek pek çok detayının olmasının yanı sıra görsel öge olarak gölgenin kendisi, barındırdığı özel gerçeklik anlayışı bakımından bu performansta gözden kaçırılmaması gereken bir bakış açısidir.

Bu yansı dili dijital sanat uygulamaları ile güncel sanat projelerinin çoğunda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Joon Y. Moon'un "Augmented Shadow" çalışması bu çalışmalara verilebilecek örneklerden biridir.

Dijital gölge projelerine vermek istediğim son örnek, düşünüş tarzı ile seramik uygulamaları ile arasında benzerlik bulduğum Cynthia Pachikara'nın 2005 tarihli "Taking Place" çalışmasıdır.

Işığın üzerine düştüğü yüzeye farklı bir anlam gerçekliği katması, heykel ve seramik gibi üç boyutlu sanat yapıtlarında başlı başına bir estetik değerdir. Seramiğin yüzeyine düşen ışığın miktarı, ana yapının algılanmasında dramatik değişimler yaratır. Bu niteliğin ayrı bir plastik öge olarak izleyiciyi etkilediği pek çok örnek biliyoruz. Özellikle beyaz rengin kullanıldığı, ya da porselenin beyaz bırakılarak yalnızca ana kütlenin vurgulu hacim etkisinin tercih edildiği çalışmalar: Kendi adıma her zaman ilk aklıma gelen sanatçı Ruth Duckworth olmuştur. Sanatçının çalışmaları yalın ve vurucu şiirler gibidir.

Işıkgeçirgen porselenler ile çalışan sanatçılar için ışığı kontrollü olarak kullanıp gölgeler yaratmak bir serüvendir. Margaret O'Rorke, bu serüveni yaşayan sanatçılardan

biridir. Yalnızca “ Margaret’in porselenleri” demek kendi adıma çalışmalarındaki önemli bir başka öğeyi görmemezlikten gelmem anlamına geliyor. O, ışık gösterilerini porselenler çalışmalar yardımıyla görünür hale getiriyor.

Seramik yapının ışık ile ilişkisi; yapısındaki ilişkileri, dokuyu ve rengi gözümüz için anlaşılır ve vurgulu biçimde ortaya koyabilmesi anlamına gelir. Sanatçının hacim kurgusunu oluştururken ve izleyicinin eseri izlerken kullandığı eleman doğru hesaplanmış ışık miktarı ve açıdır, yani gölgenin kalitesidir. Yarışeffaf porselenlerin kendi bünyesinde oluşturduğu opaklık ise gölgenin bir başka kullanımına işaret eder. Işığın dış yüzeye yansıyarak ya da kesit içine emilerek yarattığı gölge boyutunun geçici değerler oluşturmasını yarı şeffaf porselenlerde görüyoruz.

Yaşadığım coğrafyadan bahsederken insanların hissettiği en derin duygu, hızlı değişimler ve geçicilik olduğunu düşündüğümü ifade etmiştim. Bu yüzden özellikle duvarlarda ve çömleklerde pek çok izler olması gerektiğine dair kişisel bir sezgi ve farkındalık edindim. Bu öznel duyarlılık beni algıda seçiciliğe ve nihayetinde sanatsal bir bakış açısına sürükledi. Gölgeyi yakalama serüvenime baktığımda, kent yaşamı içinde yapılar ile girdiğim görsel alışverişlerde her an değişik kompozisyonlar sunabilen, bina yüzeyinden yürüdüğüm sokağa, bir bahçeye ve bir diğer binaya uzanan gölgelerin, yarattığım seramik binalarda anlam bulduğunu görüyorum. Cynthia Pachikara’nın anlayışına benzer olarak ben ise atölyemin penceresinden çalışmalarına yansıyan gölgeleri seramik yüzeylerde sabitlemeye çalışıyorum. Nihayetinde, uzun zamandır fotoğraflarla ya da eskizlerle tutku ile tuttuğum gölge güncelerim, son yıllarda inşa ettiğim porselen yapılarda yerini buluyor. Ödünç aldığım gölgeleri seramik yüzeylerde yakalıyor ve bir gölge oyunu oynatıcısı gibi kendi perdemde yaşatmaya başlıyorum.

Kil ile yakalamaya çalıştığım gölgeler için bana esin kaynağı olan öğelerden birinin Orta Anadolu’nun kerpiç yapıları olduğunu görüyorum. Kilden inşa edilmiş bu yapıların tarihi köklerinin ne kadar eski olduğunu öğrenmek, arkeolojik izlerini görmek tasarladığım formların mimari bir yapı olarak belirmesine neden oluyor. Kerpiç konstrüksiyonların hissedilebildiği earthenware heykellerimin yanı sıra, casted stoneware çalışmalarım da bu konstrüksiyonlar yalın prizmatik strüktürlere dönüşüyor.

Cast stoneware ve porselen yüzeyler gölgeler ile yaratmak istediğim yanılsama ve kompozisyonlar için uygun tekniği kullanmamı sağlıyor. Sahip olduğum pürüzsüz yüzey ve yalın doku uygun ışık miktarı ve açısıyla istediğim dramatik kontrastlığı bana

verebiliyor. Çalışmalarımın herhangi bir zaman, ortam ve ışıkta izleyiciyle iletişim kurmalarındansa, bu formların kendisi için özel bir sahne ve ışıkla daha özenli bir hazırlık yapmalarını istiyorum. Bu nedenle seramik yapılarımın duvarları sergilenmedikleri zaman dilsiz oluyor ve susuyorlar. Sessiz bir gölge oyunu perdesi gibi...Onlara yüklediğim gölgeleri ele vermiyorlar. Gölgeleer için uygun ışık yakalandığında ise perdede hikâyeler beliriyor.

Yapılarımdaki her kompozisyonu, bir zaman bir yerlerde not aldığım görsel gölge güncelerimden yararlanarak oluşturuyorum. Bu notları unfired haldeyken yüzeye çiziyor ve sonra shellac resist tekniğıyle belirmelerini sağılıyorum.

Kecskemet'teyken ya da Pekin'deyken çalıştığım atölyenin pencere önünde, Avanos'ta avlunun zemininde, geceleri sokak lambasının ışığıyla evimin tavanında gördüğüm hikayeler aynı çalışmada buluşabiliyor. Duvarlardan beğendiğim anıları alıyor sonra kendi duvarlarıma tekrar gömüyorum. İzleyicinin de o sesleri duymasını, bir arkeologun yaptığı gibi o hikâyeleri bulmasını bekliyorum.

Özgündoğdu'nun performansına baktığımızda doktora eğitimi sonrası deneysel ve sanatsal arayışlarını mimari yansımalar ve gölge imgesine dayandırdığını görüyoruz. Sanatçı, teknolojik araştırmalarının ve uygulamalarının ulaştırdığı nesnel verilerin, şiirsel yorumlara hizmet etmesi kaygısıyla eserlerinde anlam katmanları inşa ediyor.